

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

філологічний факультет

Кафедра сучасної української мови

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

РОЛЬ МЕТАФОРИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ПІЗНАВАЛЬНОМУ ДОСВІДІ ЛЮДИНИ ТА В УТВОРЕННІ ОБРАЗНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Вибіркова дисципліна

Освітньо-професійна програма: *«УКРАЇНСЬКА МОВА»*

Спеціальність: 03 Гуманітарні науки

Галузь знань: 035 *Філологія*

Рівень вищої освіти: *третій (освітньо-науковий)* PhD

Мова навчання: *українська*

Розробники: *Гуцуляк Тетяна Євгенівна*, доцент кафедри сучасної української мови, кандидат філологічних наук

Профайл викладача

[http://clg-](http://clg-phil.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/30deps/50modernukrlang/20empl/gutsulyak)

[phil.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/30deps/50modernukrlang/20empl/gutsulyak](http://clg-phil.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/30deps/50modernukrlang/20empl/gutsulyak)

<http://philology.chnu.edu.ua/?personnal>

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=QGkHMZ8AAAAJ&hl=ru>

Контактний тел. **0372-58-48-32**

E-mail: t.gutsuliak@gmail.com; t.gutsuliak@chnu.edu.ua

Консультації Очні консультації: за попередньою домовленістю;
розклад присутності: **вівторок 14. 30 – 15. 30.**
Онлайн-консультації (платформа Google Meet); розклад
консультації: **вівторок 14. 30 – 15. 30.**

АНОТАЦІЯ ДИСЦИПЛІНИ

Курс спрямовано на аналіз традиційних та сучасних напрямів дослідження явища метафоризації. Основну увагу зосереджено на трактуванні метафори як універсального способу людського мислення та важливого продуктивного засобу вербалізації світосприйняття носіїв мови. Навчальна дисципліна передбачає розгляд особливостей моделювання метафоричних образів як когнітивного підґрунтя у формуванні образних одиниць української мови – семантичних дериватів, образних морфологічних дериватів та фразеологізмів.

МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ полягає в тому, щоб розкрити когнітивно-мовну природу явища метафоризації, беручи до уваги його роль у формуванні одиниць лексико-семантичного та фразеологічного мовних рівні.

ЗАВДАННЯ КУРСУ полягають у тому, щоб

- 1) на основі теоретичних та практичних узагальнень розкрити пізнавально-мисленнєву властивість метафори, її здатність виступати моделлю (образом-схемою) репрезентації людських знань у свідомості мовців;
- 2) описати здатність метафори відображати й вербалізувати особливості світосприйняття, культурно-історичних фактів життя певного народу;
- 3) з'ясувати механізми появи метафоричних значень слів в архаїчній мовній картині світу та в сучасній мові;
- 4) розкрити роль метафори у словотворчих процесах;
- 5) проаналізувати поняття метафоричної парадигми як способу системної організації мовних метафоричних одиниць.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У ході вивчення навчальної дисципліни аспірант **повинен знати**:

- теоретичні положення, що розкривають універсальну природу метафори як фундаментального способу й засобу мислення та розвитку мовної системи;
- теоретичні аспекти дослідження метафори;
- роль метафоричних процесів у поповненні словникового складу мови.

Аспірант **повинен вміти**:

- на основі здобутих теоретичних знань впізнавати та виокремлювати метафоричні одиниці в різножанрових текстах української мови;
- подавати аналіз механізмів формування переносних значень;

- визначати метафори з культурним компонентом семантики;
- об'єднувати метафоричні одиниці в метафоричні парадигми на основі встановленої базової метафори.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Загальна інформація

Роль метафоричних процесів у пізнавальному досвіді людини та в утворенні образних одиниць української мови												
Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість			Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	змістових модулів	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
			3	90	2	10	5	–	–	75		Залік

ДИДАКТИЧНА КАРТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	Усього	Лекції	Практичні	Самостійна робота (окрема таблиця)
Змістовий модуль 1. Метафора як фундаментальний засіб мислення і розвитку мовної системи				
Тема 1. Метафора як основна одиниця лінгвокогнітивних досліджень		2		
Тема 2. Конотативно-асоціативний аспект дослідження метафори і роль антропоцентричного чинника у		1		

процесі її формування				
Тема 3. Базова метафора як основна одиниця відображення пізнавально-мовленнєвої діяльності людини		1	1	
<p align="center">Змістовий модуль 2.</p> <p align="center">Роль метафоричних процесів у формуванні лексичних і фразеологічних одиниць української мови</p>				
Тема 1. Образно-семантична еволюція метафоричного значення слова й відтворення архаїчної мовної картини світу		1	1	
Тема 2. Метафоричний розвиток іменникової та дієслівної лексики української мови		1	1	
Тема 3. Роль метафори у словотворчих процесах		2	1	
Тема 4. Системна організація образного рівня української мови		2	1	
УСЬОГО	90	10	5	75

ЗМІСТ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№	Назва теми	К-сть годин
1.	Філософські аспекти дослідження метафори	10
2.	Метафора у сучасних семасіологічних та ономасіологічних дослідженнях	10

3.	Висвітлення взаємозв'язку мови, мислення й культури у працях О. О. Потебні	10
4.	Лінгвокогнітивний підхід до трактування метафори (праці Дж. Лакоффа, М. Джонсона та ін.)	10
5.	Роль метафоричних процесів у розвитку лексико-семантичної системи мови (на прикладі соціолектів і термінологічної сфери)	10
6.	Роль метафоричних процесів у формуванні індивідуально-авторського слововживання (на прикладі аналізу неосемантизмів у поетичному мовленні)	10
6.	Роль метафори у формуванні архаїчної мовної картини світу (на прикладі тексту „Слова о полку Ігоревім”)	5
7.	Метафорична мотивація у словотворчих процесах	10
УСЬОГО		75

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Засоби оцінювання

1. Поточний контроль перевірки засвоєного матеріалу:

- усне опитування;
- завдання для самоперевірки;

2. Тематичний контроль:

- усне опитування;
- підготовка наукової презентації на одну з тем курсу

3. Підсумковий контроль: залік.

Форми поточного та підсумкового контролю

Для перевірки рівня засвоєння теоретичних понять курсу аспірант повинен:

1) анотувати наукову літературу; опрацювати й коментувати наукові джерела;

2) самостійно добирати додаткову літературу для висвітлення питань самостійної роботи;

3) виступати із коментуванням основних положень курсу;

4) брати участь у науково-навчальних дискусіях та в обговоренні питань із наукових джерел, винесених на самостійне опрацювання.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Поточне оцінювання (аудиторна та самостійна робота)		Кількість балів (іспит)	Сумарна к-сть балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	40	100
25 балів	35 балів		

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры*. Москва: Прогресс, 1990. С. 5–33.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Москва: Наука, 1988. 338 с.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва: „Языки русской культуры”, 1998. 896 с.
4. Бацевич Ф. С. Когнітивне і лінгвальне в процесах вербалізації (на матеріалі аномальних висловлень). *Мовознавство*. 1997. № 6. С. 30–37.
5. Блэк М. Метафора / Пер. с англ. *Теория метафоры*. Москва: Прогресс, 1990. С. 153–173.
6. Вежбицкая А. Культурно-обусловленные сценарии и их когнитивный статус. *Язык и знание*. Москва: Наука, 1999. С. 63–86.
7. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описания языков / Пер. с англ. А. Д. Шмелёва под ред. Т. В. Булыгиной. Москва: „Языки русской культуры”, 1999. I–XII, 780 с.
8. Вежбицкая А. Сравнение – грация – метафора / Пер. с пол. *Теория метафоры*. Москва: Прогресс, 1990. С. 133–153.

9. Кіс Т. Є. Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Київ, 2001. 20 с.
10. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: монографія. Київ: ВЦ „Академія”, 2012. 416 с.
11. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, котóryми ми живём / Пер. с англ. *Теория метафоры*. Москва: Прогресс, 1990. С. 387–416.
12. Лопатин В. В. Метафорическая мотивация в русском словообразовании. *Учёные записки Ташкентского педагогического института. Актуальные проблемы русского словообразования*. Ташкент, 1975. Т. 143. Вып. I. С. 53–57.
13. Потебня А. А. Мысль и язык. Київ: СИНТО, 1993. 192 с.
14. Потебня А. А. Объяснения малорусских и сродных народных песен. Варшава, 1883. 268, VII, II с.
15. Потебня А. А. Слово и миф. Москва: Правда, 1989. 623 с.
16. Потебня А. А. Теоретическая поэтика. Москва: Высшая школа, 1990. 342 с.
17. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наукова думка, 1988. 240 с.
18. Тараненко О. О. Місце метафори в словотворчих процесах. *Мовознавство*. 1986. № 3. С. 11–16.
19. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва: Наука, 1986. 144 с.
20. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра. Ленинград: Художественная литература, 1936. 454 с.
21. Шамота А. Н. Переносное значение слова (на материале языка художественной литературы): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1971. 20 с.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гуцуляк Т. Є. Метафорична парадигма – виразник національної самобутності мови. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць / [наук. ред. Б. І. Бунчук]. Чернівці: Рута, 2004. Вип. 214–215: Слов’янська філологія. С. 108–115.
2. Гуцуляк Т. Є. Метафора – фундаментальний засіб мислення і розвитку мовної системи (теоретичний аспект). *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць / [наук. ред. Б. І. Бунчук]. Чернівці: Рута, 2006. Вип. 276–277: Слов’янська філологія. С. 186–193.

3. Гуцуляк Т. Є. Метафоричний розвиток дієслівної лексики на позначення господарських понять у мовній картині світу українців. *Функциональная лингвистика: сб. науч. работ* / [науч. ред. А. Н. Рудяков; Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования]. Том № 1. Симферополь, 2010. С. 173–176.
4. Гуцуляк Т. Є. Лексико-семантичні особливості орнітологічних метафор української та російської мов. *Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea*, Anul II, nr. 1/2013 / Editori Katalin Balázs, Ioan Herbil. Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2013. С. 89–99.
5. Гуцуляк Т. Є. Зооморфні метафори в „Словарі української мови” за редакцією Бориса Грінченка. *Лексикографічний бюлетень*. Зб. наук. праць / Відпов. ред. к. філол. н. І. С. Гнатюк. Вип. 23. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. С. 45–55.
6. Гуцуляк Т. Є. Асоціативно-образні уявлення про козаків і сфера дериваційних процесів української мови. *X. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik „Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht” Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2019. Herausgegeben von Olena Novikova und Ulrich Schweier. Verlag readbox unipress / Open Access LMU, München, 2020. S. 74–88.*
7. Кіс Т. Є. Формування метафоричної парадигми у процесі еволюції базової метафори. *Мовознавство*. 2000. № 4–5. С. 52–60.
8. Кіс Т. Метафора як основна одиниця лінгвокогнітивних досліджень. *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія: Збірник наукових праць: У 2 Частинах*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. Ч. 1. С. 516–526.
9. Gibbs R. W., JR. & O'Brien J. Idioms and Mental Imagery: The Metaphorical Motivation for Idiomatic Meaning. *Cognition*. 1990. № 36. P. 35–68.
10. Kovecses Zoltan. *Metaphor: A practical introduction*. New York: Oxford Univ. Press, 2010.
11. Makkormak E. R. The cognitive beauty of metaphorical images. *Revue beige de philology et de l'histoire*. Bruxelles, 1990. T. 68, № 3. P. 646–657.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Балашова Л. В. Русская метафорическая система в развитии: XI– XXI вв. Москва: Рукописные памятники Древней Руси: Знак, 2014. 632 с. URL: <https://books.google.com.ua/>
2. Вардзелашвили Ж. Языковая метафора как универсальная лингвистическая категория. URL: <http://vjanetta.narod.ru/lingv.met.html>.

3. Глуховська М. С. Обсяг поняття асоціативної мотивації у словотворі української мови. URL: oaji.net/pdf.html?n=2014/918-1415358165.
4. Кравцова Ю. В. Метафорическая мотивация и её основные типы (на материале русской художественной метафорики). URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/
5. Сукаленко Т. Метафора як засіб вербалізації гендерних стереотипів. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/
6. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с. URL: <http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm>
7. Юрина Е. А. Лексическая структура ассоциативно-образного семантического поля. *Вестник Томского государственного университета*. – Выпуск № 277. 2003. С. 198–204. URL: <http://cyberleninka.ru/search>
- 8.